

УДК 347.764:368.5:633

Федосєєв Петро Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Кучерявенко Вікторія Сергіївна,

студентка другого курсу Інституту прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»

СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Постановка проблеми. Сільське господарство – галузь народного господарства, направлена на забезпечення населення продовольством і отримання сировини для цілого ряду галузей промисловості. Сільське господарство входить до складу агропромислового комплексу і включає такі основні галузі, як рослинництво, тваринництво та рибальство. Оскільки відтворювальні процеси пов'язані з природно-кліматичними та біологічними чинниками, сільське господарство є однією з найбільш підданих ризикам галузей, а отже виникає необхідність в мінімізації ризиків шляхом страхування.

В даній роботі розглядатиметься питання страхового захисту найбільш ризикованої сільськогосподарської галузі – рослинництва, де використовується специфічний і водночас основний засіб виробництва – земля. Ризиковість аграрного бізнесу визначає ряд факторів, таких як: сезонність виробництва, залежність від погодних та кліматичних умов, тривалий період обороту капіталу, велика складність зміни асортименту продукції та технології, ряд інших причин. Аграрні реформи та становлення ринкових взаємовідносин, зміна форм власності та форм господарювання значно збільшують ступінь невизначеності соціально-економічних процесів в сільському господарстві і, відповідно, підсилюють вплив ризиків на аграрний бізнес. Зростає вплив макроекономічних рішень на діяльність кожного сільськогосподарського виробника.

Становлення України як самостійної демократичної держави не могло не зумовити створення і розвиток страхового ринку, процес демонополізації економіки, який охопив усі галузі економіки, одразу ж позначився і на такій сфері суспільних правових відносин, як страхування. Усунення монополії держави при вирішенні юридичних та економічних питань страхової справи і поява недержавних страхових компаній створили необхідну

базу для організації ринкових відносин у страховій діяльності й передумови формування страхового ринку України.

Страхування сільськогосподарської сфери розвивалось досить повільно, що зумовлено: недосконалістю законодавства, що регулює діяльність із страхування сільськогосподарської продукції; концептуально невизначеними та не повністю реалізованими завданнями держави щодо управління ризиками в аграрному секторі через механізми державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції;

низьким обсягом пропозиції страхових послуг, які відповідають потребам сільгоспвиробників; недостатністю інформації, необхідної для обчислення та управління ризиками, а також відсутністю доступного й ефективного ринку перестраховання ризиків виробництва сільськогосподарської продукції, що обумовлює високі тарифи страхування;

недостатнім рівнем стандартизації страхових продуктів, наявність яких дозволяє забезпечити додаткові можливості для захисту прав сільгоспвиробників, які мають невисокий рівень обізнаності у страхуванні;

низьким рівнем поінформованості сільгоспвиробників про страхування сільськогосподарської продукції; сприйняттям сільгоспвиробниками як вимушеного засобу для отримання банківського кредиту та/або державної дотації, що обумовлює їхній низький попит на страхування;

наявністю взаємної недовіри у страховиків, які не мають достатньої інформації для розрахунку тарифів та у виробників сільськогосподарської продукції, які не мають впевненості в отриманні страхового відшкодування.

Стан дослідження теми. В останні роки страхування сільськогосподарських ризиків викликає значний інтерес серед великого кола науковців, які приділяють значну увагу теоретико-методологічним та практичним аспектам страхування. Серед

них варто виділити: А.І. Амоша, В.Д. Базилевича, К.Г. Воблого, О.Д. Зарубу, С.С. Осадця, Б.К. Супіханова, Я.П. Шумелду, Т.А. Ротову, Л.С. Руденку та інших.

Метою даної роботи є аналіз існуючих послуг, що пропонуються на страховому ринку України виробникам сільськогосподарської продукції та пошук шляхів вирішення існуючих проблем.

На даний час питання аграрного страхування регулюються Законом України «Про страхування» та «Про державну підтримку сільського господарства» України, Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», Цивільним кодексом України.

Виклад основного матеріалу. Ризик – ймовірна подія, що може призвести до отримання непередбачуваних збитків або іншим чином негативно вплинути на діяльність аграрного підприємства. Управління ризиками – комплекс заходів, які дають можливість зменшити та стабілізувати збитки. Наразі існує кілька підходів, за допомогою яких сільськогосподарські виробники можуть регулювати дію ризиків, на які наражається їхнє господарство. Ці підходи можна розділити на 2 основні групи: стратегії скорочення ризиків у господарстві та стратегії передачі ризиків (повністю або частково) іншим суб'єктам господарювання. На рівні господарства доцільно застосовувати підходи, що дозволяють усунути наявні ризики доступними способами, зокрема, це: обрання таких видів діяльності, які є менш дохідними, але й менш ризиковими; вибір продуктів та способів виробництва з найменшим впливом ризиків та скороченими виробничими циклами, застосування технологічних рішень, які дозволяють зменшити вплив ризиків: зрошення; використання альтернативних технологій вирощування культур (безвідвальна, нульова); використання у веденні садівництва агроволокна, спринклерів; використання нових засобів та систем захисту рослин тощо; диверсифікація виробництва та/або діяльності, тобто застосування стратегії, яка дозволяє зробити так, щоб одні й ті самі ризики не загрожували діяльності господарства в цілому, а стосувалися лише його окремих напрямів: диверсифікація вирощуваних культур, врахування сезонності; використання різних сортів та гібридів культур; географічна диверсифікація (вирощування культур на віддалених одне від одного полях); підтримка достатньої ліквідності; створення резервів (накопичення коштів на випадок несприятливих подій, тобто самострахування); поетапне інвестування; пошук додаткових джерел прибутку та ін.

Серед стратегій передачі ризиків ключовими є: залучення підрядників; вертикальна інтеграція; хеджування на ринках ф'ючерсів та опціонів; страхування. Найбільш поширеним інструментом пе-

редачі (повної або часткової) ризиків сільськогосподарського виробництва є страхування.

Згідно статті 2 Закону України «Про страхування», страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Виходячи з даного визначення метою страхування є компенсування зазнаної через дію певного ризику втрати та стабілізація доходів у часі (за рахунок коштів, які збирає страхова компанія у вас та інших виробників у вигляді страхових премій (плати за страхування), вона отримує ресурси, з яких у разі настання страхового випадку може компенсувати збитки застрахованому господарству, котре потрапило у скрутне становище внаслідок дії факторів, що спричинили цей випадок).

В даний час страхові компанії можуть запропонувати сільськогосподарським виробникам кілька видів аграрного страхування, а саме: комплексне страхування, страхування від окремих ризиків, індексне страхування за індексом врожайності, індексне страхування за індексом погоди.

Комплексне страхування є видом страхування, за яким сільськогосподарська продукція страхується від негативного впливу переважної більшості існуючих природно-кліматичних факторів. Згідно Закону України «Про державну підтримку сільського господарства» комплексним страхуванням визначається страхування таких ризиків, як: а) заморозку, ожеледі, вимерзання; б) граду або удару блискавки; в) землетрусу; г) лавини, земельного зсуву, земельного або земельно-водного селю; д) пожежі, крім лісових пожеж; е) бурі, урагану, бурану; є) зливи, паводку; ж) посухи чи зневоднення на полях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню; з) епітофітотійного розвитку хвороб, розмноженню шкідників рослин, притаманних Україні, а також хвороб, які стали наслідком настання будь-якого із ризиків, визначених у підпунктах «а»-«з»; і) протиправних дій осіб, що виражаються у крадіжках, хуліганських діях стосовно рослинних насаджень, зруйнуванні покриттів теплиць, парників, оранжерей.

Сильною стороною цього виду страхування є практично повна захищеність застрахованої сільськогосподарської продукції від негативного впливу стихійних явищ. До мінусів комплексного страхування можна віднести його високу вартість для страхувальника та складність визначення розміру збитку при одночасному впливі кількох ризиків.

Виникнення та застосування індексного страхування зумовлені необхідністю обмеження впливу на аграрне страхування низки суб'єктивних факторів, зокрема, таких, як залежність рівня врожайності застрахованої культури від методів господарювання в кожному конкретному господарстві.

Індексне страхування провадиться в залежності від об'єктивних природно-кліматичних даних, а саме: температури повітря, та кількості дощу в регіоні вирощування застрахованої сільськогосподарської культури тощо.

Зазвичай індексне страхування дешевше за комплексне, оскільки при його проведенні страховій компанії не потрібно контролювати технологію виробництва сільськогосподарської культури на території окремо взятого господарства.

Індексне страхування сільськогосподарської продукції виконується за двома видами: за індексом врожайності та за індексом погоди. Ці величини базуються на рівні врожайності за ряд років на певній адміністративній території або певних погодних даних, наприклад, температури та кількості дощу в даному регіоні.

Визначення поняття страхування за індексом врожайності міститься в законі України «Про державну підтримку сільського господарства в Україні», відповідно до якого страхування за індексом врожайності слід вважати страхуванням врожаю окремої сільськогосподарської культури у відношенні до усереднених натуральних показників її врожайності на визначеній території за попередні 5 маркетингових років. У якості індексу (базової величини страхового договору) виступає середня врожайність конкретної сільськогосподарської культури. Даний вид страхування передбачає, що у випадку, що середня врожайність сільськогосподарської культури в адміністративному районі в результаті впливу несприятливих факторів знизиться нижче величини індексу, то господарства, які купили страхові поліси, отримають відшкодування. Показники врожайності у даному випадку визначаються за даними державної статистики.

При страхуванні за індексом погоди базовою величиною або індексом виступають метеорологічні дані, зафіксовані на погодній станції Гідрометцентру України. При цьому до уваги беруться дані, які найбільше впливають на хід вегетації та врожайності сільськогосподарських культур в даному регіоні, а саме: температура та кількість опадів, котрі відповідно виступають в якості індексу температури чи індексу опадів.

Страхування від окремих ризиків – найбільш розповсюджений вид страхування у світовій практиці стосовно аграрної сфери. Цьому сприяє простота і невисока вартість такого виду страхування.

Зазвичай страхують ризик граду або граду у поєднанні із іншими ризиками.

Індексне страхування: за індексом температури та опадів – вид страхування при якому використовуються наукові дані спеціалістів у такій вузькій спеціалізації.

За існуючими видами страхування можна застрахувати: вартість майбутнього врожаю, суму витрат на вирощування сільськогосподарських культур.

Згаданий вище закон також передбачає в якості об'єкту страхування «Очікуваний дохід від продажу вирощеного врожаю», але сьогодні в Україні цей вид страхування не ввійшов у практику страхування.

У даний час українські страхові компанії готові страхувати два перші показники, а саме: вартість майбутнього врожаю, суму витрат на вирощування сільськогосподарської культури, що знову таки вказує на недоліки аграрного страхування в Україні.

Як вже зазначалося, концептуально невизначені та не повністю реалізовані завдання держави щодо управління ризиками в аграрному секторі через механізми державної підтримки страхування сільськогосподарської, а саме, субсидії з державного бюджету для здешевлення вартості страхових премій не досягають більшості аграріїв в Україні, часто використовуються в страхуванні, яке здійснюється виключно для забезпечення доступу до кредитів або отримання державних субсидій без справжнього захисту від ризиків, а при їх розподілі застосовуються витратні процедури, що відлякують аграріїв.

Відтак, проаналізувавши різні точки зору науковців зазначаємо, що удосконалення системи агрострахування слід розпочати, перш за все, з внесення змін до існуючого законодавства, яке регулює дане питання та ухвалення спеціального закону про сільськогосподарські ризики, задля забезпечення чіткого визначення повноважень; інтеграцію страхування сільськогосподарських ризиків в систему Державної аграрної політики; відповідність вимогам відповідних міжнародних торгових угод програм страхування, які підтримуються державою; спрощення для сільгосптоваровиробників участі в субсидованих програмах страхування; прозорість актуарних розрахунків та оцінки ризиків, збиранні даних та управлінні ними, конфіденційність інформації споживачів та захист прав споживачів.

Субсидуванню мають підлягати лише ті страхові продукти затвердженого дизайну, які забезпечують прийнятний і цілеспрямований захист сільгосптоваровиробника від ризиків. Для кожного затвердженого дизайну мають бути розроблені стандартні угоди страхування, положення андер-

рейтингу, процедури врегулювання збитків, визначені на основі актуарних розрахунків тарифи і ставки для пропонованого покриття, процедури вирішення спорів, вимоги до сторін угоди, механізми збору даних. Дані мають збиратися методично і надходити в депозитарій даних. Мають бути розроблені послідовні підходи та методи визначення тарифів і покриття, з тим щоб усі сільгосптоваровиробники за всі аналогічні типи страхування платили зіставні премії (з урахуванням географічних особливостей, культур, методів управління та збитків у минулому), завдяки чому буде забезпечене дотримання принципу справедливості при розподілі державних субсидій через страхові компанії.

І звичайно, необхідно запровадити механізм арбітражу (механізм вирішення спорів або апелювання). Це повинен бути позасудовий незалежний орган, уповноважений у прозорий спосіб вирішувати спірні питання між сторонами угоди страхування. Склад органу повинен складатися з неза-

лежих представників головних зацікавлених сторін та фахівців сільського господарства, які пройшли технічне навчання і добре розуміють мету угоди страхування та обов'язки сторін угоди страхування. Мета механізму арбітражу полягає в тому, щоб забезпечити відкритий, прозорий та легкодоступний процес вирішення спорів між сторонами угоди страхування, а зібрані в ході процесу здійснення арбітражу матеріали мають визнаватися судовою системою України як доказова база.

Висновки. Удосконалення всіх процесів, як заходами правового, так і економічного характеру, повинне здійснюватися на рівні коригування діючих механізмів. Для координування програми створення системи аграрного страхування на початковому етапі та для подальшого здійснення функції державного нагляду й підтримки необхідно, щоб розробка усіх етапів розвитку аграрних формувань та його реалізація здійснювалися єдиною структурою національного рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-І \\ Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
2. Гудзь О.Є. Страхування агробізнесу та напрямки розвитку агрострахування в Україні / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 72-76.
3. Калашніков О.М. Розвиток ринку агрострахування в Україні / О.М. Калашніков // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 54-57.
4. Марценюк-Розарьонова О.В. Державна підтримка у страхуванні сільськогосподарських товаровиробників / О.В. Марценюк-Розарьонова // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 91-95.
5. Пархаєва В.С. Особливості правового регулювання сільськогосподарського страхування / В.С. Пархаєва // Сучасна цивільстика : тези наук. робіт учасників 7-ої Міжнар. цивіліст. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Одеса, 30 березня 2012 р.). – 2012. – С. 475.

Федосєєв Петро Михайлович, Кучерявенко Вікторія Сергіївна **СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСТВА**

Дослідження присвячено вивченню проблеми та розвитку агрострахування сільськогосподарських культур та пошуку їх вирішення, у якому мають бути розроблені стандарти умови, процедури врегулювання збитків, визначені на основі актуарних розрахунків, тарифи і ставки для пропонованого покриття, процедури вирішення спорів, механізму зборів даних.

Ключеві слова: аграрне страхування, актуарні розрахунки, вигодонабувач, індексне страхування, катастрофа природна, комплексне страхування, оцінка ризику, перестраховування, ризик страховий.

Федосеев Петр Михайлович, Кучерявенко Виктория Сергеевна **СТРАХОВАНИЕ РИСКОВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА**

Исследование посвящено изучению проблемы и развития агрострахования сельскохозяйственных культур и поиску их решения, в котором должны быть разработаны стандартные условия, процедуры урегулирования убытков, определенные на основе актуарных расчетов, тарифы и ставки для предлагаемого покрытия, процедуры разрешения споров, механизма сборов данных.

Ключевые слова: аграрное страхование, актуарные расчеты, выгодоприобретатель, индексное страхование, катастрофа природная, комплексное страхование, оценка риска, перестрахование, риск страховой.

Fedoseev Peter Mikhailovich, Kucheriavenko Victoria Sergeevna **INSURANCE OF RISKS OF AGRICULTURE**

The problems and development of agroinsurance of agricultural items and the search for their solving have been researched in this article. To solve these problems the standard conditions and procedures of regulations, should be developed on the basis of actual calculations such as tariffs and rates for their prolonged covering, procedures of claims decisions, and mechanisms of data collections, etc.

Keywords: agricultural insurance, actuarial calculations beneficiary, index insurance, natural disaster, comprehensive insurance, risk assessment, reinsurance, risk insurance.